

Naxçıvan yallılarının musiqi – üslub xüsusiyyətləri

Tarverdiyeva Şəhla (AMK)

Fakültə: Musiqi tarixi və nəzəriyyəsi

İxtisas: Musiqi nəzəriyyəsi

Kurs: II

Elmi rəhbər: AMK-nın professoru,

sənətsünaslıq üzrə fəlsəfə doktoru,

əməkdar incəsənət xadimi Fəttah Xalıqzadə

Bizim tədqiqat işimiz Naxçıvan bölgəsində yaranmış yallılara həsr olunmuşdur. Tədqiqatımıza əsasən yallılarla bağlı araşdırmalar aparılmış, yallıların yayıldığı bölgələr, ifa forması, musiqi üslub xüsusiyyətlərin təhlili, yallının ifası zamanı yallı gedənləri müşayiət edən musiqi alətləri barədə məlumatlar toplanmışdır.

Yallılar nəinki Naxçıvanda Azərbaycanın digər bölgələrinə də qədim dövrlərdən bəri geniş yayılmışdır. Şəki, Kəlbəcər, Laçın, Qazax, Zəngilan və qərbi Azərbaycan ərazisi olan İrəvan və s. Azərbaycanın hər bir bölgəsində yallı rəqsi özünəməxsus inkişaf mərhələsi keçsə də, Naxçıvan ərazisində ifa olunan yallılar musiqi folklorunun regional özünəməxsusluğu melodiya, məqam, forma, intonasiya, ritm səviyyəsinə görə daim fərqlənmişdir. Naxçıvanda özünəməxsus tərzdə təqdim olunan yallılar əsasən toylarda və el şənliklərində yaşlı insanlardan başlayaraq uşaqlara kimi hər kəs dəstə tutub yallı gedirlər.

Müşahidəmizə əsasən 150-ə yaxın yallı mövcuddur. Bu baxımdan Azərbaycan musiqişünaslığında görkəmli alimlər Bayram Hüseynli, Əhməd İsayadə, Nəriman Məmmədov, Məmməd Ələkbərov, Əqidə Ələkbərova, Əkrəm Məmmədli və Kənan Məmmədli, Elman Əliyev və Rauf Bəhmənli tərəfindən müəyyən axtarışlar aparılmış, yallı melodiyaları nota köçürülmüşdür. Yallı rəqslərinin xoreoqrafik tərəflərini səciyyələndirmiş sənətsünas Kamal Həsənovun işləri də dəyərli mənbələrdən hesab olunur.

Naxçıvan bölgəsində Yallılar iki zurna və bir davuldan ibarət musiqi alətləri üçlüyünün, eləcə də bir çoxu müğənni və ya xorun oxuması ilə müşayiət olunur. Zurna ifaçıları biri “usta”, digəri “dəmkeş”, davul ifaçısı isə “davulçu” adlanır. Diqqət çəkən məqam zərb alətinin müşayiətidir. Burada “çönbax” və “çilik” çalğı üsulu vəhdətdə xalq musiqisi üçün çox səciyyəvi olan “üç badam, bir qoz” ritmik fiqurunda müşayiət edir. Müğənni və xorun oxuduğu musiqinin sözləri isə ədəbiyyat, şeir həvəskarı olan hər hansı bir yallı işti-rakçısı tərəfindən xalq şeirləri yallının melodiyasına bədahətən söylənilir və ya çox vaxt qoşma və bayatılardan alınır. Bu sözlərdə əsasən vətən, təbiət, sevgi tərənnüm olunur.

Müşahidəmizə əsasən görürük ki, melodiya və xoreoqrafik hərəkətləri eyni olan bir yallı müxtəlif yerlərdə müxtəlif adlar kimi tanınır. “Qazı – qazı” yallısı – “Çöpüdü”, “El” yallısı – “Ağır” yallı, “Narıncı” yallısı – “Nareyi”, “Tirməşal” yallısı – “Çirməşal”, “Leyla hanı” yallısı – “Festivalı”, “Bəndi” yallısı – “Tovlama”, “Baharı” yallısı – “Gopu” və s. Yallılar musiqi məzmununa görə 1, 2 və ya 3 hissədən ibarət olur. Bir hissəli Yallılar 6/8 ölçüdə (bəzən 3/8 ölçüdə), ardıcıl ritmlə ifa olunurlar. (“Qazı – qazı”, “Sareyi”, “Qənim”, “Çöp-çöpü”) Tədqiqatlar nəticəsində iki hissəli yallıların musiqi məzmunu birincinin variasiya olunmuş formasından ibarət olur. İki və üç hissəli yallılarda hər bir hissə müxtəlif ritmlə ifa olunur. İki hissəli yallıların 1-ci hissəsi 2/4 və ya 4/4 ölçülərdə, 2-ci hissə, 6/8 ölçüsündə ardıcıl ritmlə çalınır. (“Ürfanı”, “Köçəri”, “Tən-zərə”, “Çınqı-çınqı”) Üç hissəli yallılarda isə 2-ci hissə bəzən 3/8 ölçüdə (adətən 6/8 ölçüdə) ifa olunsa da, 3-cü hissədə yenidən 6/8 ölçüsünə keçir. (“İrəvanı”, “Gopu”, “Kürdün ağırı”) Maraqlıdır ki, 2/4 ölçülü yallıların zərb müşayiəti daha zəngin və rəngarəng, 6/8 ölçülü yallıların müşayiəti isə bir o qədər standart olur.

Məruzədə Naxçıvan yallılarının musiqi üslubunun lad, melodiya, ritm, forma elementləri, ifaçılıq məsələləri, habelə musiqi ilə rəqs hərəkətlərini, bəzən isə şeir mətninin qarşılıqlı əlaqələrindən bəhs olunacaqdır.